

עודכן ב- 17/07/2006 14:02

פריק-פריקונומיקס או: מה משותף לחנוונים ולכלכלנים?

כשמיליון וחצי אמריקאים קונים ספר על כלכלה, וכשהוא מתורגם לשלושים שפות, אין ספק שמדובר בתופעה תרבותית; אריאל רובינשטיין קרא את ספרו של "הכלכלן הצעיר המבריק באמריקה", והחליט בתגובה לכתוב ספר משלו

מאת אריאל רובינשטיין

פריקונומיקס

סטיבן לוויט וסטיבן דבנר. הוצאת כתר, 233 עמ', 84 שקלים

כשמיליון וחצי אמריקאים (פחות ממספר האמריקאים הישנים הלילה בבתי סוהר בארה"ב) קונים ספר בתוך שנה מעת פרסומו, כאשר ספר מתורגם ליותר מ-30 שפות, כסופר-פריקונומיקס כבר נמצא בדרך (ולא אתפלא אם עובדים על חוזה ההפקה של הסרט), וכשהאייקון התרבותי יאיר לפיד מגדיר את הספר "אולי החיבור הכלכלי השנון ביותר שנתקלתי בו", צריך שהספר יהיה יצירת מופת או לפחות תופעת תרבות. מכל מקום הוא ראוי לעיון.

ואמנם, מדובר בספר מהנה, שנון וקליל לקריאה. הרבה נכתב על סוד הצלחתו: מיקודו בענייני יום-יום; נגיעתו בפשע, במשפחה, בריגול, בספורט ואפילו במין; דרישותיו הנמוכות מהקורא. בעיני, סוד הצלחתו של הספר הוא בהזמנה לפלירטוט נגיש עם גאון נערץ, "הכלכלן הצעיר המבריק באמריקה" (עמ' 9), "אמן הפתרונות הפשוטים והמבריקים" (עמ' 97), "נחשב כאליל" (עמ' 63), ושאר שבחים שהספר מרעיף לכל אורכו על גיבורו ומחברו העיקרי, סטיב לוויט, פרופסור לכלכלה מאוניברסיטת שיקגו.

הספר הוא אוסף אנקדוטות - שרבות מהן לוקטו ממאמריו האקדמיים של לוויט - וכעדות כותביו, אין לו נושא מרכזי. יש בספר ביטוי לנקודת הראות הכלכלית על העולם, שלפיה בני אדם הם "סוכנים כלכליים" המגיבים לתמריצים, בעיקרם חומריים (אם כי, על פי גישת הכלכלה ההתנהגותית הרווחת עתה בכלכלה, יש הכרה בקיומם של מוטיבים פסיכולוגיים נוספים). המתבונן על העולם מחפש הסבר פשוט להתנהגותם של בני האדם, שיהיה עקבי עם שאיפתם להשיג מטרה סבירה, עם משקלות גבוהים לכסף ולמעמד ומשקל נמוך לערכים מוסריים. בתמונת העולם הזאת כל בני האדם הם סוכנים כלכליים למעט קבוצת המלאכים המתבוננת מלמעלה על העולם: הכלכלנים.

פריקונומיקס מצליף בכל העולם ממרומי האולימפוס של הכלכלה. תגובתי, ראשי פרקים ל"ספרי החדש": פריק-פריקונומיקס. בספרי ("המבריק"...) אעשה שימוש במבנה ובטקסטים השאולים מפריקונומיקס. אראה שאם מתבוננים גם בכלכלנים, ובכללם לוויט, כסוכנים כלכליים, אפשר להשתמש בתבונות של פריקונומיקס כדי להצליף גם ב... כלכלה.

פרק 1: האם האימפריאליזם עדיין חי?

כלכלנים מאמינים שיש להם הרבה מה לתרום לכל תחום - סוציולוגיה, זואולוגיה או קרימינולוגיה. לאימפריאליזם האקדמי של הכלכלה יש משותף עם האימפריאליזם המדיני, ולפיכך אפתח את הפרק בסקירה היסטורית מרתקת שבה נלמד שהאימפריאליזם נבע מעליונות העם הכובש על העמים הנכבשים, ותפקידו של הכובש להפיץ את תרבותו הנעלה.

מכאן אעבור לתאר את פריקונומיקס כיצירה אימפריאליסטית אקדמית מובהקת. תחושות של נעלות ומחסור המריצו כל אימפריה וכך גם את הכלכלה. לווית מודה: "הכלכלה היא מדע המציע כלים נפלאים להגיע לתשובות, אך חסרות בו שאלות מעניינות" (עמ' 11). לא רק שהתחום של הסקה סטטיסטית, שיש בו שימוש בכל המדעים, היה בספר לקלוני כנועה של הכלכלה, אלא שהספר גם מבטא את שאיפות ההתפשטות של הכלכלה לכל דבר שיש בו מקום לשכל ישר.

הנה למשל, מתוך עלילות לווית בעיר הגדולה. עיריית שיקגו עורכת מדי שנה מבחן לתלמידי בתי הספר בעיר. התעורר חשד שהמורים, המשגיחים בעצמם על תלמידיהם, "מתקנים" את תשובותיהם לפני העברת הבחינות לבדיקה. לווית קיבל את הנתונים מהעירייה, ובנה תוכנית מחשב המחפשת כיתות עם צירופי תשובות חשודים. למשל, אם כל התלמידים בכיתה מסוימת ענו נכונה על שאלות 7, 8 ו-10 וטעו בשאלה 9, מתעורר חשד שהמורה זייף את ארבע השאלות הללו, ובאשר לשאלה 9 הוא טעה בעצמו או שניסה, לשווא, לא לעורר חשד. כך חשף לווית עשרות מורים זייפנים. יחידות הביון של צה"ל וחברות האשראי מפתחות אלגוריתמים דומים. מה למדנו על לווית? בחור חכם עם קשרים בעירייה. הקשר לכלכלה? אין.

פרק 2: מדוע כלכלנים מרוויחים יותר ממתמטיקאים?

הפרק שואב השראה מהדיון בפריקונומיקס בשאלה "מדוע זונות מרוויחות יותר מאדריכלים?" (עמ' 115). כמו האדריכלים ביחס לזונות, כך המתמטיקאים ביחס לכלכלנים: מיומנים יותר ובעלי השכלה ומנת משכל גבוהים יותר. לווית לא נתקל בילדה שחולמת להיות זונה ואני לא נתקלתי בילד שחולם להיות כלכלן. כמו זנות, גם המיומנות הנדרשת מכלכלנים "אינה קשורה בהכרח למומחיות" (עמ' 115). ולבסוף, הנה רעיון חדש להסברת ההבדל בשכר בין מתמטיקאים לכלכלנים: הרבה כלכלנים נשכרים כדי להצדיק את עמדת מזמין השירות, אבל עוד לא שמעתי על מתמטיקאי שהוכיח משפט כדי לספק את אדוניו.

פרק 3: מדוע סטודנטים לכלכלה ניגשים למועד ב'?

הספר שואל "מדוע סוחרים סמים גרים עם אמם?" (עמ' 99), ומהם בתשובתו: כי כמעט כולם משתכרים פחות משכר המינימום (עמ' 112). גם לפרק המקביל בספרי אין מסר מעבר לרצון להפתיע. במקום סיפור מגטאות שיקגו אביא אנקדוטה מחיי המחלקה לכלכלה בתל אביב.

במחלקה זו מלמד כלכלן בכיר, שיש לו נהוג מעניין: סמסטר אחרי סמסטר, בחינת מועד ב' שלו זהה (כמעט) לחלוטין לבחינת מועד א'. אז הנה התשובה המפתיעה לשאלה שבכותרת: סטודנטים לכלכלה ניגשים למועד ב' כי הם למדו שבחינת מועד ב' כמעט זהה לזו של מועד א'. אבל לא כולם. לאחרונה נתקלתי בלוח המודעות במחלקה לכלכלה במודעה המביעה נכונות לשלם למורה פרטי בקורס המדובר. מסקנה: למרות סף הקבלה המופרז גם לחלק מהסטודנטים לכלכלה רציונליות מוגבלת.

פרק 4: שיבתם של 4 מיליון ילדים נעלמים

עובדה מדהימה: "ב-15 באפריל 1987 נעלמו 7 מיליון ילדים ברגע אחד" (עמ' 37). "מתברר" שהדרישה לציין בטופס הדיווח למס הכנסה את מספר הביטוח הלאומי בצד שמו של כל ילד הביאה לגריעת שבעה מיליון ילדים. הגידול הנובע בגביית מס הכנסה נאמד בשלושה מיליארד דולר לשנה (סכום עתק, המספיק למימונם של כעשרה ימי לחימה בעיראק...!).

לא מפתיע שיש מי שהמציאו ילדים כדי לקבל נקודות זיכוי, ושהורים פיקטיביים אלה נרתעו כשהבחינו שרשויות המס מתחילות לרחרח. אבל האם ייתכן ש"אחד על כל עשרה ילדים" בארה"ב נולדו רק בקולמוסם של נישומי המס? עם קצת מאמץ קיבלתי את המספרים ה"מדויקים". שני מיליון ילדים שבו מיד, כי מעולם לא נעלמו: מלכתחילה ירד מספר הילדים בחמישה מיליון ולא בשבעה מיליון. כדי למצוא את השאר צריך לדעת שבארה"ב אין ילד מקבל מספר אלא אם כן הוריו ביקשו זאת. אפשר לדמיין שבאותו לילה אביבי שבו הוגשו דו"חות המס נזכרו הרבה הורים ששכחו לכתת רגליהם למשרדי הביטוח הלאומי (שנראים בארה"ב ממש כמו בישראל). ראייה מסייעת: עוד שני מיליון ילדים חזרו לרישומים ב-15 אפריל 1988.

לא בדקתי כל פרט בספר גדוש העובדות הזה, אבל אפיזודה זו מביאה אותי ואת הקורא לשאול את השאלה שבכותרת הפרק הבא.

פרק 5: האם כל "עובדה" היא עובדה?

הטון הפסקני של הספר יוצר רושם כאילו כל העובדות בספר חקוקות בסלע. הבחנה בספר: "אנו מקבלים כאמיתה... את העובדה שמישהו (בדרך כלל מומחה) יודע יותר ממישהו אחר" (עמ' 78). ועוד אחת: "אילו הנחנו שמומחים רבים משתמשים במידע שברשותם לרעתנו, לא היינו טועים. מומחים סומכים על העובדה שאין לנו המידע שברשותם, או שעבודתם נראית לנו מורכבת כל כך, שגם אילו היה בידינו המידע הזה לא היינו יודעים מה לעשות בו" (עמ' 80). לווית אמנם מתייחס בקטע זה לקרדיולוגים, אבל מדוע שהקורא האינטליגנטי לא יפעיל ספקנות בריאה גם כלפי העובדות בספר?

לוויט כמובן צודק כשהוא אומר: "האסימטריות של המידע נפגעה אנושות בגלל האינטרנט" (עמ' 78). הקורא הסקרן יכול לשוטט ברשת ולגלות, למשל, שיש מי שמפקפק בסיפור (המיותר) על ברנש אחד שטוען כי מוטט את הקו-קלוקס-קלאן באמצעות תכסיס טריוויאלי. קל גם לאתר תהיות על תקפות שניים ממחקריו החשובים של לווית עצמו, לרבות המחקר המפורסם והמפתיע שבו לווית ועמיתו דונוהו טענו כי להתרת ההפלות בשנות ה-70 היתה השפעה דרסטית על הירידה בפשע בארה"ב בשנות ה-90. מחקרים אלה זכו לביקורות "מקצועיות" באותה ספרות אקדמית שבה לווית קיבל את ההכרה. בתגובות הצמודות לביקורות מודה לווית בטעויות "בלתי משמעותיות". בספר אין זכר לביקורת.

פרק 6: מה המשותף לחנוונים ולכלכלנים?

כותרת פרק זה מתחרה ב"מה המשותף למורים ולמתאבקי סומו?" (עמ' 31). הפרק יפתח בממצאי המחקר שאערוך על חשבונות המכולת שלי. מתוך 50 חשבונות, שמונה יהיו שגויים, שבעה לטובת החנווני ואחד עם שגיאה (זניחה) לטובתי. איני מסכים עם לווית, השואל "מי מרמה" ועונה "כמעט כולם, אם ההימור כדאי" (עמ' 36). החנווני שלי אינו רמאי, אבל חנוונים, כמו כלכלנים, עושים טעויות, גם בלא יודעין, עם הטיה לטובת האינטרסים שלהם.

החנווני מנהל מאבק הישרדות מול הרשתות הגדולות ומייחל לחשבון גבוה. הכלכלן נאבק לקידומו המקצועי ורוצה שתוצאת החישובים תאשר את השערותיו. בכלכלה אין מסורת של בדיקת נתונים וחזרה על ניסויים. במקרים הבודדים שבהם ערכתי מחקר ניסויי, חשתי בעצמי את הלחץ להפסיק את הניסוי כשהתוצאות נוטות לטובתי, ולבדוק שבע פעמים את התוצאות כשמתברר שאינן תומכות בהשערה שהייתי בטוח בנכונותה. כל זה מביא אותי לתת אמון בממצאי כלכלנים לא יותר מאשר בחשבון שעושה החנווני.

פרק 7: האם מספרים משקרים?

"מורים ופושעים וסוכני נדל"ן עשויים לשקר - וכך גם פוליטיקאים, ואף עובדי מחקר בסוכנות

הביון האמריקאית. מספרים לעומת זאת אינם משקרים" (עמ' 29), והקורא תמה: "איך יכולים נתונים לספר סיפור מהימן?" (עמ' 171), ולוויט עונה: "מפעילים עליהם את התכסיס האהוב על כלכלנים: ניתוח רגרסיה. לא, ניתוח רגרסיה אינו צורה נשכחת של טיפול פסיכיאטרי. זהו כלי אדיר, אם כי מוגבל, המנצל טכניקות סטטיסטיות לזיהוי מתאמים שקשה לזהותם בכל דרך אחרת" (עמ' 171). זוהי קביעה מוזרה לאור העובדה שלוויט מודע לבעייתיות שבניתוח הסטטיסטי, מודה כי "אני לא מבין הרבה באקונומטריקה", ובכלל חושב ש"יש לציין כי ניתוח רגרסיה הוא אמנות יותר מאשר מדע" (עמ' 173). זו אולי הסתירה המרכזית בספר: מצד אחד הכרה במגבלות הסטטיסטיקה ומצד שני שימוש בה כבתיבת קסמים.

פרק 8: למה "הנביא המושלם" טועה?

לא כל ההבחנות בספר מקוריות. למשל, אני בטוח שהרבה קונים ומוכרים של דירות מודעים לכך, שמה שאכפת למתווך הדירות זה עצם קיום העסקה, ולכן הוא משכנע כל צד שהצעתו של הצד השני היא "ממש מציאה". אין צורך במנת המשכל של לוויט כדי להבחין ב"מחזוריות השמות": שם חדש נקלט אצל המצליחנים, עובר משם להמונים, ונעשה כה נפוץ עד ש"אפילו הורים מעוטי יכולת אינם חושקים בו והוא יוצא מן המחזור" (עמ' 212). הספר חוזה שבשנת 2015 יהיו השמות "אשר" ו"אביבה" נפוצים בארה"ב. אני מאמין שלוויט טועה, וכבר ב-2008 תמלא הארץ "אשרים ואביבות" פרי בטנם של מיליוני הקוראים של הספר. ככה זה במדעי החברה. אנחנו לא פסיקה: הניבויים שלנו יכולים (כמעט) להגשים את עצמם.

פרק 9: האם סטיב לוויט יגויס למוסד?

מהספר למדתי: "סוכנות הביון האמריקאית ביקשה לברר אם (לוויט) יוכל לעזור בתפיסת טרוריסטים" (עמ' 12). נזכרתי בניסיון של הממסד הביטחוני האמריקאי בשנות ה-50 להעסיק מומחי תורת המשחקים כדי לבנות את אסטרטגיית המלחמה הקרה. הניסיון הניב כמה עבודות בתורת המשחקים, אבל לא הביא תועלת של ממש למשרד ההגנה. מי יודע, אולי לוויט, שחשף מורים רמאים בשיקגו, ילכוד טרוריסטים במסד הנתונים של חברות להשכרת רכב. אם יצליח, זה יהיה בזכות סגולותיו האישיות ולא כישוריו המקצועיים ככלכלן.

גם ה-FBI נלכד בבלבול הרווח בין ידע מקצועי למבריקות. יש הרבה כלכלנים שהם גם מאוד אינטליגנטיים וגם עם שתי רגליים על הקרקע. שימו לוויט אחד לייעץ למערכת החינוך בשיקגו, לשלטונות המס בוואשינגטון או ל"מוסד" בתל אביב, והוא יפיק הרבה רעיונות בלתי צפויים. טוב שגוף שחוק מזמן מדי פעם לוויטים להקשיב לדיונים ולהעלות רעיונות - אחד ממאה רעיונות-נפל יהיה שווה את ההשקעה. אבל אין לכך שום קשר לכלכלה. ראש מקורי ומבריק כמו לוויט מייצר רעיונות מעניינים. מערכת הביטחון הישראלי הבינה זאת כנראה לפני עשרות שנים, ובחרה להעסיק לוויטים בתפקידי ייעוץ שונים. הם בטח מועילים שם יותר מאשר בעמדה מול קבר רחל.

בונוס לקורא העברי: מדוע אין בספר הערות שוליים והפניות?

דווקא יש. 23 מעמודי הספר, שכללו הפניות והערות מאירות עיניים, הועלמו מהתרגום מבלי ליידע על כך את הקורא העברי. אל לו לקורא להיעלב. גם סטיבן לוויט לא ידע על ההשמטה. לוויט גם לא מכיר תרגום לאיזושהי שפה אחרת שבו הושמטו ההערות וההפניות. לתשומת לב עם הספר הנבחר.

אחרית דבר

לוויט כותב, "מומחה (...). נשמע בדרך כלל בטוח בעצמו. אינו נוטה בדרך כלל להאיר צדדים שונים של בעיה כלשהי (...). זאת משום שמומחה שטיעונו נשמעים מאופקים או וריאציה של טיעונים אחרים אינו זוכה בדרך כלל לתשומת לב מרובה. מומחה חייב להיות אמיץ אם

ברצונו לחולל את הפלא האלכימאי ולהפוך את התיאוריה הפרטית שלו לדעה הרווחת" (עמ' 158). אפשר לחשוד שפיסקה זו מתייחסת ללוויט: מומחה, בטוח בעצמו, מציג דעה אחרת רק כדי להפריכה, ואמיץ דיו כדי לנגוע בנושא כמו הזכות להפלה. אבל פיסקה זו נכתבה בספר בלגלוג על מומחים אחרים (ב"מדעי ההורות").

פריקונומיקס מתיימר להציע "חשיבה נכונה על התנהגותם של אנשים בעולם האמיתי. כל מה שנחוץ הוא נקודת מבט מקורית להתבונן, להבחין ולמדוד. אין זו בהכרח מטלה קשה, והיא אינה מחייבת חשיבה מתוחכמת במיוחד" (עמ' 215). המחברים מאמינים כי "מה שסביר שיקרה לכם בעקבות קריאת הספר הוא פשוט למדי: תתחילו לשאול אינסוף שאלות" (עמ' 216).

יש אולי אנשים בעולם, שהספר הביאם לבלשות אינטלקטואלית. גם חסמבה הביא ילדים משכונתנו לחשוף אלימלך זורקינים. איני מאמין בלהטוטנים היודעים ללמד אנשים לחשוב, להרגיש ולהמציא. לווית טוען: "שורה ארוכה של מחקרים הגיעו למסקנה כי הגנים לבדם אחראים לחמישים אחוז מאישיותו ומיכולותיו של הילד" (עמ' 164). אני מעז (ללא מחקרים) לייחס 49% מהנותרים לאמא, לאבא ולגננת. המספרים לא משאירים הרבה מקום לפריקונומיקס.

ועוד סוף: האם אני מקנא בסטיב לווית?

בפרק הסיום אני פונה לאינטרוספקציה. אין לפרק הזה ב"ספרי" פרק מקביל בפריקונומיקס. אולי אני בעצם קצת מקנא בלוויט? אני אוהב את זה שאינו "חושש מלהשתמש בהבחנות אישיות ומוזרות ואינו נרתע משימוש מאנקדוטות ומסיפורים" (עמ' 11). אני מתרשם מהאופן שבו הוא מתגרה במוסכמות. "פריק-פריקונומיקס" יהיה כמובן ספר יותר טוב אלא שהוא עתיד להימכר במספר עותקים הנמוך ממספר האסירים ב...ישראל. מה לעשות, במקום מיליוני מעריצים אמריקאים אתנחם בקהל האיכותי של "הארץ".

כל הזכויות שמורות, "הארץ" ©

סגור חלון